

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА СИСТЕМИ ОСВІТИ ЛУГАНЩИНИ: АНАЛІТИКА ТА СТАТИСТИКА

Віта Байдик, Наталія Столбун

У статті проаналізовані дані аналітичного та статистичного дослідження стану психологічної служби системи освіти Луганської області у 2018–2019 навчальному році й висвітлені проблемні питання кадрового та матеріального забезпечення фахівців психологічної служби.

Ключові слова: психологічна служба, практичний психолог, соціальний педагог, психологізація освітнього процесу.

Психологічна служба є складовою частиною освіти, тому її завдання, функції і загальне спрямування виходять з місії і сучасних тенденцій розвитку освіти нашої держави. Метою діяльності психологічної служби є сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної і соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти.

Відповідно до статті 76 Закону «Про освіту» психологічне забезпечення освітнього процесу в закладах освіти здійснюють практичні психологи, соціально-педагогічний патронаж здійснюють соціальні педагоги. За своїм статусом практичні психологи й соціальні педагоги закладів освіти належать до педагогічних працівників.

Відповідно до Положення про психологічну службу в системі освіти України (2018 р.) структуру психологічної служби становлять:

- Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»;
- Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України;
- навчально-методичні центри/кабінети/лабораторії психологічної служби Автономної Республіки Крим, обласні, Київський(а) і Севастопольський(а) міські;
- районні (міські) навчально-методичні центри/кабінети/лабораторії психологічної

служби, методисти психологічної служби районних (міських) методичних центрів/кабінетів/лабораторій, управлінь (відділів) освіти об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ);

- підрозділи психологічної служби в закладах вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти;
- практичні психологи й соціальні педагоги психологічної служби закладів освіти.

Можливість побачити загальну картину стану психологічної служби в системі освіти області та прогнозувати тенденції її розвитку надає щорічний звіт станом на червень поточного року. Метою складання аналітичної і статистичної звітності є надання керівним структурам системи освіти різного рівня, суб'єктам психологічної практики, державним і недержавним установам та всім зацікавленим особам повної, правдивої і неупередженої інформації про стан психологічної

Рисунок 1. Кількість працівників психологічної служби Луганської області

служби, результати діяльності, забезпеченість кадрами, актуальні проблеми та загальні тенденції.

За результатами аналізу даних з міст і районів Луганської області у 2018/2019 навчальному році кількість фахівців психологічної служби становила 356 посад, з них: практичні психологи – 211, соціальні педагоги – 135, методисти, які відповідають за психологічну службу в ОТГ, ММК/РМК, – 10 осіб, у порівнянні з 2017/2018 рр. – 207/134/15. Порівняльна таблиця за роками чисельності працівників надана на *рисунку 1*.

Упорівнянні з 2017/2018 рр. кількість методистів, які відповідають за психологічну службу в районах та містах, скоротилась на третину (*таблиця 1*). І це не може не викликати занепокоєння. Бентежить тенденція щодо скорочення посад методистів, які відповідають за психологічну службу в РМК/ММК. Процес створення ОТГ доволі поширений зараз, але ж у новостворених структурах не чітко визначений кадровий склад, який має опікуватись питаннями психологічної служби.

Таблиця 1

Інформація про забезпеченість посадами методистів, які відповідають за психологічну службу в містах, районах, ОТГ

ММК/РМК/ОТГ	На 01.06.2018 (осіб/ ставок)	На 01.06.2019 (осіб/ ставок)
КУ «Лисичанський методичний центр»	1/1,0	1/1,0
Міський методичний кабінет Рубіжанської міської ради	1/0,25	0/0,25
КУ «Севєродонецький методичний кабінет»	1/1,0	1/1,0
КУ «Білокуракинський районний методичний кабінет»	1/0,25	0/0
КУ «Кремінський районний методичний кабінет Луганської області»	1/1,0	0/1,0
РМК відділу освіти Марківської районної державної адміністрації	0/0	0/0,5
Міловський районний методичний кабінет	1/0,25	1/0,25
Новоайдарський районний методичний кабінет	1/0,25	1/0,25

Методичний кабінет відділу освіти Новопсковської РДА	1/0	0/0
КУ «Сватівський районний методичний кабінет»	1/1,0	1/1,0
КУ «Старобільський районний методичний кабінет»	1/1,0	1/1,0
Троїцький районний методичний кабінет Троїцької районної ради Луганської області	0/0	0/0
КУ «Районний методичний кабінет працівників освіти Станично-Луганського району»	1/1,0	1/1,0
КУ «Попаснянський районний методичний центр»	1/1,0	1/1,0
ЗПТО	1/1,0	1/1,0
Відділ освіти, культури, молоді та спорту виконавчого комітету Чмирівської сільської ради Старобільського району Луганської області	1/0	0/0
Відділ освіти Білокуракинської селищної ради	0/0	0/0
Відділ освіти Біловодської районної державної адміністрації Луганської області	1/1,0	1/1,0
Відділ освіти Новопсковської селищної ради Луганської області	-	0/0
Відділ освіти Красноріченської об'єднаної територіальної громади	-	0/0
Відділ освіти, молоді та спорту Троїцької селищної ради Троїцького району Луганської області	-	0/0
Соціально-гуманітарний відділ Нижньодуванської селищної ради Сватівського району	-	0/0
Відділ освіти, молоді, спорту, культури та релігії Привільської сільської ради Троїцького району Луганської області	-	0/0

Поступово в структурі служби зникає основна організаційно-методична ланка в системі освіти,

яка б мала забезпечувати діяльність психологічної служби на місцях. З огляду на малу чисельність працівників психологічної служби в системі освіти у Луганській області взагалі, слід додати, що вони до того ж ще й не мають навчально-методичної, інформаційної, консультативної та експертної підтримки. Говорити про ефективний соціально-психологічний супровід в освітніх закладах на цих територіях доволі складно.

Відповідно до нормативної потреби забезпеченості фахівцями психологічної служби в більшості освітніх закладів області не вистачає фахівців, і тому є різні причини.

Наприклад, із загальної кількості закладів дошкільної освіти в області (268) посадами практичних психологів забезпечені 75 закладів, що становить лише 28 % від загальної кількості. Особливо складна ситуація в сільській місцевості, у якій розташовані малокомплектні садочки, у яких зовсім немає за штатними розписами посад працівників психологічної служби.

Ситуація з посадами соціальних педагогів у закладах дошкільної освіти ускладнюється

ще й об'єктивними чинниками. Типовими штатними нормативами для закладів дошкільної освіти № 1055 передбачено введення посади соціального педагога тільки до штату дошкільного навчального закладу (дитячого будинку) інтернатного типу та центру розвитку дитини. Наказом МОН від 20.05.2016 № 544 внесені зміни до наказу «Про затвердження Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів» від 04.11.2010 № 1055. За цими нормативами в разі виробничої необхідності керівникам закладів дошкільної освіти надано право змінювати штати або вводити посади (крім керівних), не передбачені штатними нормативами для цього закладу, у межах фонду оплати праці й в разі виробничої необхідності за рахунок спеціального фонду ЗДО, але ж поки що, спостерігаючи загальну картину, бачимо: ці зміни ще не відбулись. Саме тому забезпеченість посадами соціального педагога в ЗДО області становить лише 7%! Отже, показник забезпеченості освітніх закладів посадами соціальних педагогів значно нижчий від показника забезпеченості посадами практичних психологів загалом по всій

Таблиця 2

**Забезпеченість освітніх закладів Луганської області
посадами працівників психологічної служби станом на 01.06.2019 р.**

Тип закладу освіти	Загальна кількість закладів	Кількість закладів, які забезпечені посадами ПП/%	К-сть закладів освіти, у яких ПП мають				Кількість закладів, які забезпечені посадами СП	К-сть закладів освіти, у яких СП мають			
			1 ст.	0,75	0,5	0,25		1 ст.	0,75	0,5	0,25
Заклади дошкільної освіти (всіх типів)	268	75/28%	25	8	39	3	19/7%	9	-	6	4
Заклади загальної середньої освіти (всіх типів)	279	139/50%	30	22	60	27	107/38%	22	18	51	16
Заклади позашкільної освіти	24	1/4%	1	-	-	-	2/8%	2	-	-	-
Заклади спеціалізованої освіти	11	11/100%	11	-	-	-	8/72%	8	-	-	-
Заклади професійної (професійно-технічної) освіти	20	14/70%	7	-	5	2	17/85%	16	-	1	-

Україні (таблиця 2).

Маємо зазначити, що кількість посад не відповідає фактичній чисельності людей на цих посадах. Ураховуючи той факт, що доповнення до штатів закладів загальної середньої освіти посадами практичних психологів і соціальних педагогів не відбулось, спостерігаємо загальну тенденцію суміщення в закладі посад практичного

психологічним кабінетом здійснюється доплата згідно із законодавством України».

Стан забезпеченості психологічними кабінетами в освітніх закладах області (таблиця 3), на жаль, досі не є приводом для гордоців, і це одна з проблем психологічної служби, невирішення якої, безумовно, впливає на ефективність соціально-психологічного супроводу освітнього процесу.

Таблиця 3

Забезпеченість кабінетами працівників психологічної служби у 2018/2019 н. р.

Практичні психологи				Соціальні педагоги			
К-сть посад	з них:			к-сть посад	з них:		
	окреме приміщення (1–2 кабінети)	суміщене робоче місце	відсутнє робоче місце		окреме приміщення (1–2 кабінети)	суміщене робоче місце	відсутнє робоче місце
223	124	90	9	144	45	84	15

психолога та соціального педагога однією людиною. Як і раніше у сільській місцевості на кількість учнів до 99 вводиться по 0,25 ставки соціального педагога та практичного психолога, при кількості 100 і більше – по 0,5 ставки, при кількості 300 учнів – по 1 ставці. У закладі загальної середньої освіти, яке розташоване в місті: до 499 учнів – по 0,5 ставки, 500 та більше учнів – по 0,75 ставки, 700 учнів – по 1 ставці.

У таблиці 2 надаємо загальну картину штатного забезпечення освітніх закладів області різних типів посадами практичного психолога та соціального педагога в цифрах і відсотках.

З метою забезпечення своєчасного й систематичного вивчення психофізичного, соціального розвитку дітей та учнів, мотивів їхньої поведінки й діяльності, з метою виявлення і створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку й саморозвитку дітей і учнів, сприяння виконанню освітніх та виховних завдань освітніх закладів, практичному психологу й соціальному педагогу потрібні умови – спеціально обладнане приміщення. Вимоги до площі, оформлення та забезпечення психологічного кабінету детально задекларовані в «Положенні про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти» (наказ Міністерства освіти і науки України від 19.10.2001 № 691), відповідно до якого «за завідування

Навіть якщо кабінет є, то його оснащення в багатьох випадках не відповідає всім зазначеним критеріям, але тут, як ми вважаємо, процес залежить виключно від керівника освітнього закладу, від його бачення доцільності та ролі психологічної служби.

З 2016–2017 н. р. в країні для школярів 1–11 класів почала діяти просвітницько-профілактична програма «Школа і поліція», запроваджена Міністерством освіти і науки спільно з Національною поліцією України. Програма розроблена в межах реалізації програми «Співпраця поліції та шкіл», яку впроваджують відповідно до проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». Метою програми є сприяння діяльності освітніх закладів щодо профілактики правопорушень серед дітей і гарантування безпечного освітнього середовища. 33 освітніх заклади міст Северодонецька, Лисичанська, Рубіжного потрапили в «другу чергу» впровадження програми. Понад 22 тисячі учасників освітнього процесу охоплено заходами цієї важливої програми, 36 педагогічних працівників (соціальні педагоги, психологи) залучені до її впровадження.

У порівнянні з минулим навчальним роком активно впроваджується в освітніх закладах Луганської області профілактична програма «Шкільна служба порозуміння». Зазначену програму успішно апробували з 2015 року фахівці ГО «Ла Страда – Україна» за підтримки МОН

України. У 2018–2019 н. р. в Луганській області вже 26 шкільних служб порозуміння (у 2017–2018 н. р. було 4 служби) допомагають вирішувати непорозуміння мирним шляхом понад 6 тисячам учнів (у 2017–2018 н. р. ця цифра була лише 953).

В інформаційно-освітній протиалкогольній програмі «Сімейна розмова», яку розробив Український науково-методичний центр практичної психології та соціальної роботи НАПН України для учнів 7–8-х класів і їхніх батьків, передбачається залучення представників сімей до питань формування свідомого ставлення дітей до проблеми вживання алкоголю. Програма впроваджується з 2011 року, але тільки 2 заклади області використовують її в діяльності. На жаль, упровадження програми потребує фінансування (брошури, робочі зошити тощо), тому процес не набув широкого поширення серед освітніх закладів.

Серед інших профілактичних програм, які використовують фахівці психологічної служби, зазначені «Діти і війна. Навчання технік зцілення» та «Особиста гідність. Безпека життя. Громадська позиція».

Кожного року проводиться аналіз тематики звернень до фахівців психологічної служби з боку батьків, учнів, педагогів та представників громадськості, який допомагає визначити основні пріоритетні завдання і напрями для подальшої роботи.

Аналізуючи тематику запитів з боку батьків, виявляємо декілька актуальних питань, які їх хвилюють понад усе. У поточному навчальному році зареєстровано найбільше запитів по області до практичних психологів з таких питань: «статеве виховання, дружба, кохання, рання вагітність» – 798 звернень, «формування психологічної готовності дошкільників до навчання в школі» – 755, «взаємовідносини в системі «батьки-діти» – 689, «робота з дітьми «груп ризику» – 674. Цікаво зазначити, що у 2017–2018 н. р. тематика «Формування психологічної готовності дошкільників до навчання в школі» посідала перше місце серед запитів турботливих батьків (897). На нашу думку, упровадження Концепції «Нова українська школа», яка стала активно діяти з 2017–2018 навчального року, викликала в батьків занепокоєння. Зараз ми бачимо, що ця тема поступово зникає, але ж питання ще є. Суттєво змінились цифри з проблематики булінгу (у 2017–2018 н. р. – 377 звернень, у 2018–2019 н. р. – 78), домашнього на-

сильства (299 та 56 відповідно) і комп'ютерної залежності (424 у 2017–2018 та 78 звернень у 2018–2019 н. р.). Маємо надію і сподівання, що профілактична робота фахівців психологічної служби знизилася градус напруги батьків із цих актуальних питань.

До соціальних педагогів батьки звертались частіше із запитом «взаємовідносини в системі «батьки-діти» – 765, «адаптація дитини до нового колективу» – 623, «профілактика залежностей (адиктивна поведінка)» – 586 та «психологічний клімат учнівського колективу, міжособистісні конфлікти» – 566. У 2017–2018 н. р. на першому місці серед запитів була тема «психологічний і соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування» – 596 та «адаптація дитини до нового колективу» – 570 звернень.

Проаналізуємо звернення учнів до працівників психологічної служби в порівнянні з минулим роком: що турбує наших дітей, які питання для них важливі. Традиційно, з року в рік, спостерігаємо той факт, що учні звертаються до психолога чи соціального педагога значно менше, ніж батьки чинавить педагоги. Тематика звернень не збігається із запитом батьків. Так, найбільш звертались учні до психологів з приводу «професійного самовизначення» – 574. Викликає ще в дітей турботу питання «допомога дітям та сім'ям, які перебувають у СЖО, зокрема які постраждали у військових конфліктах» – 569 запитів. Ситуація з темами булінгу, домашнім насильством, комп'ютерною залежністю така сама, як з боку батьків. Запити із цих тем у порівнянні з минулим роком значно знизились. Наприклад, у 2017–2018 н. р. до психологів було аж 556 запитів з теми булінгу, у 2018–2019 н. р. цифра знизилась у сотні разів – 11. До соціальних педагогів найбільш учні звертались по допомогу з таких питань: «психологічний та соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування» – 481 звернення і «допомога дітям та сім'ям, які перебувають у СЖО зокрема які постраждали у військових конфліктах» – 444. Саме тому ця тема не має ще відходити на другий план з поля зору фахівців психологічної служби.

Педагогів у спілкуванні з психологами найбільш турбували теми: «готовність до навчання та труднощі в навчанні» – 644 звернення, «психологічний клімат учнівського колективу, міжособистісні конфлікти» – 533 і «взаємовідносини

в системі «батьки-діти» – 532. До соціальних педагогів вони зверталися з питань «допомога дітям та сім'ям, які перебувають у СЖО» – 734, «психологічний і соціально-педагогічний супровід дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб» – 566 звернень та «профілактика залежностей (адиктивна поведінка)» – також 566.

Детальну інформацію щодо тематики звернень та інших зазначених питань можна переглянути в детальному звіті за поточний навчальний рік на сайті Луганського ОІППО, рубрика «Психологічна служба» <http://www.loippo.edu.ua/psychological-service>.

Загалом консультативною роботою (індивідуальна й групова форми) у 2018–2019 н. р. працівників психологічної служби були охоплені понад 72 тисячі учасників освітнього процесу (діти, батьки, педагоги).

Практичні психологи та соціальні педагоги у 2018–2019 н. р. діагностували загалом 39 437 учасників освітнього процесу, з яких здо-

й доступною в обробці та аналізі, з використанням сучасних засобів ІКТ, що значно скорочує час і надає можливості для іншої роботи. Діагностичний мінімум для використання працівниками психологічної служби також розміщений на сайті ЛОІППО. Запропонований перелік допоможе фахівцям у доборі необхідних методик залежно від предмета дослідження.

У таблиці 4 надані загальні статистичні дані за 2018–2019 н. р., які висвітлюють напрями роботи працівників психологічної служби (індивідуальна й групова форми) загалом по Луганській області в порівнянні з 2017–2018 н. р.

За зведеними даними, що надійшли з територій, значна частина практичних психологів, соціальних педагогів не проводить «години психолога»; більше половини не викладає факультативи (спецкурси, курси за вибором) соціально-психологічної спрямованості. А це значна та важлива складова частина профілактичної роботи працівників психологічної служби з дітьми, які схильні

Таблиця 4

Охоплення учасників освітнього процесу напрямами роботи працівників психологічної служби

Напрями роботи	2018–2019 н. р. (кількість осіб)				2017–2018 н. р. (кількість осіб)			
	Діти	Батьки	Педагоги	Загалом	Діти	Батьки	Педагоги	Загалом
Діагностика	28,936	4,629	5,872	39,841	86,841	11,183	6,049	104,073
Консультування	29,501	10,715	31,993	72,209	35,503	35,487	23,186	94,176
Профілактика	26,820	12,227	25,042	64,089	дані не досліджувались			
Корекція	25,360	-	-	25,360	39,319	-	-	39,319
Освітня діяльність	12,126	-	-	12,126	дані не досліджувались			
Ділові ігри, тренінги	15,299	32,889	26,259	74,447	26,931	29,770	5,779	62,480
Просвіта	25,515	25,369	6,889	57,773	48,881	29,770	9,139	87,790
Зв'язки з громадськістю	5,040	3,016	1,755	9,811	6,312	4,324	7,714	16,350

бувачів освіти – 28 936 осіб, педагогічних працівників – 5 872 особи, батьків – 4 629 осіб. Маємо зазначити, що в порівнянні з 2017–2018 н. р. цифра суттєво зменшилась (у 2017–2018 н. р. загальна цифра становила 104 073 особи). І тому є деякі пояснення. З огляду на широкий спектр функціональних обов'язків та напрямів діяльності працівників психологічної служби, діагностика має займати небагато часу, бути простою в обробці

до прояву девіантної, делінквентної поведінки. Факультативні й інші види занять освітнього напрямку дозволяють сформувати навички спілкування з дорослими та однолітками, уміння розв'язувати конфліктні ситуації та уникати їх, адекватно ставитись до збереження власного здоров'я, протидіяти насильству, розвивати загальну психологічну культуру.

Завдяки сприянню міжнародних організацій

і благодійних фондів учасники освітнього процесу мають можливість брати участь у тренінгах та проєктах. Найбільша кількість учасників охоплена програмою «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння закладу освіти» – 630 осіб, «Учимося жити разом» – 425 осіб, «Позитивне батьківство» – 370, «Життєві навички для активного громадянства» – 347.

У 2018–2019 н. р. вперше проводився Всеукраїнський конкурс авторських програм практичних психологів та соціальних педагогів «Нові технології у новій школі» в номінації «Профілактичні програми». Конкурс відбувався відповідно до наказу МОН України від 31.05.2018 № 555 для практичних психологів і соціальних педагогів у три етапи: районний (міський), обласний, фінальний (вересень 2018 р. – квітень 2019 р.). Мета конкурсу: виявлення і поширення кращого досвіду, оптимізація інноваційної діяльності працівників психологічної служби, підвищення професійної компетентності, якості програм, реалізації творчого потенціалу, престижності професії практичних психологів та соціальних педагогів. На обласний етап були представлені тільки 2 роботи, і лише з міста Северодонецька. Це є відображенням професійної майстерності та соціальної активності фахівців.

Аналізуючи діяльність психологічної служби за два роки, пригадуємо вислів: «кількість не відображає якість». І в тому є логічне пояснення, але ж цифри значно нижче за всіма показниками, а це може наводити на роздум, що робота стала не такою результативною. Як виявляється іноді, процес постійного перебування і навчання фахівців психологічної служби освітніх закладів на багаточисленних тренінгах, семінарах, які

відбуваються в Луганській області завдяки підтримці міжнародних організацій, на жаль, залишає обмаль часу на впровадження запланованої соціально-психологічної роботи за основними напрямками. Крім того, спостерігається відсутність (або часткове, епізодичне) упровадження цього отриманого «комплекту знань та навичок» у діяльність саме освітнього закладу. І кількість отриманих сертифікатів не відображає якість надання соціально-психологічної підтримки, тому що навіть часу на це у фахівців не вистачає.

Кожного року Міністерство освіти і науки України надає методичні рекомендації щодо пріоритетних напрямів психологічного супроводу й соціально-педагогічного патронажу учасників освітнього процесу. І це має стати ключовим завданням, яке згідно з функціональними обов'язками, повинні виконувати працівники психологічної служби системи освіти.

Адміністраціям закладів освіти, працівникам психологічної служби необхідно усвідомити важливу роль психологічної служби в період упровадження інновацій у систему освіти та змін у її діяльності. У час стрімкої психологізації освітнього процесу особливо гостро стоїть запит на кваліфікованих психологів і соціальних працівників, на фахівців з критичним та інноваційним мисленням, сучасними технологіями й підходами.

Стає актуальним завданням постійний саморозвиток, викорінення застиглих форм і методів роботи, науковий пошук та практичне втілення дієвих засобів і методів профілактичної, корекційної, просвітницької та розвивальної діяльності в роботу психологічної служби системи освіти Луганської області.

Розпочалось навчання вчителів початкових класів

20 вересня 2019 року розпочалось навчання педагогів початкової школи, які навчатимуть учнів перших класів у 2021–2022 н. р. відповідно до Концепції «Нова українська школа».

Разом з регіональними тренерами вчителі опанують методики проведення ранкових зустрічей з учнями, індивідуальних зустрічей з батьками вихованців, розглянуть особливості компетентнісного навчання, ознайомляться з принципами педагогіки партнерства, навчатимуться ігровим технологіям «Шість цеглинок» з використанням конструктора Lego, поглиблять знання з інтегрованого навчання та інклюзивної освіти.

Навчальні заняття триватимуть до 30 листопада 2019 року (відповідно до регіонального плану-графіка).

Бажаємо нашим освітянам плідної роботи, нових знань і можливостей, удосконалення власної педагогічної майстерності, упевненості та наснаги!

